

Jaanuar, tõeline talvekuu – tavaliselt

Näärakuu võistleb küünlakuuga kõige tüüpilisema – külmima, lumiseima – talvekuu nimetuse pärast.

AIN KALLIS
Klimatoloog

FOTO: AIVE MÖTTUS

Tšehhi kirjanik Karel Čapek kirjeldab raamatus “Aedniku aasta” selle esimest kuud nii: “Jaanuarikuus on aedniku peamine tegevus ilma eest hoolitsemine. Ilmaga on nimelt iseäralik lugu. Ilmaga on ilmast ilma midagi korrast ära. Ilm kaldub ühtelugu küll ühte, küll teise äärmusse. Temperatuur ei vasta iialgi saja aasta keskmisele: ikka on see kas viis pügalat madalam või siis viis pügalat kõrgem. Kui ei ole liiga kuiv, siis on kindlasti liiga märg.”

Täitsa õige tähelepanek! Mitmel jaanuarikuul – ja just viimastel aastakümnetel – pole ilmataat end näidanud sugugi mitte tasakaaluka vanahärrast õhuvalla peremehena, vaid pigem kapriisse ja võimuka matroonina. “Tuuleeit see tõstab tiibu”, nagu ütleb laulusalngi. Kord upume lumme, kord vihmapiisaraisse, mõne tunniga võime sattuda kontimööda külmast siberlikku pakasesse.

Mäletate: Otepää suusa-MK etapi eel aastal 2003 langes temperatuur 12 tunniga sulast –34 kraadi peale ja siis sama ajaga tagasi nulli! Muidugi jääme ka selles osas maailma tippudele alla: 1972. aasta 15. jaanuaril tõusis õhutemperatuur Lomas (Montana osariik) ööpäevaga 57 kraadi.

Nääripakased

Jaanuar on eeskätt tuntud külmarekordite poolest. Eesti rekord –43,5 °C pärineb 1940. aasta 17. jaanuarist, mõõdetuna Jõgeval. Siis oli isegi "...Hiiumaal korraks nii külm, et naakui jala maha pani, see maa külges kinnikülmand oli. Tahtsid keia, pidid jalgu maa külgest lahti kiskuma. Ja pole see naasama vaikselt lahti tulnd. Ikka samm ja pauk, samm ja pauk."

Vaid kümnendiku kraadi võrra oli soojem 3. jaanuaril aasta hiljem Võrus.

Mitmel jaanuarikuul – ja just viimastel aastakümnetel – pole ilmataat end näidanud sugugi mitte tasakaaluka vanahärrast õhuvalla peremehena, vaid pigem kapriisse ja võimuka matroonina.

Veel mõned ilmarekordid. Külhim kuu üldse meie kliimaloos on jaanuar 1987. aastal, kui Narva kohta arvutati keskmiseks õhutemperatuuriks –18,1°. (Samas, uskuge või mitte – kõige soojem näärikuu saabus vaid kahe aasta pärast, 1989. aastal, kui Tõravere arvutati kuu keskmiseks +0,6 kraadi!). 1987. aasta jaanuarist pärineb ka poolsajandi pikim ohtlik külmalaine (–30° ja madalama ööpäevase miinimumiga vähemalt viiepäevane periood), mis kestis Tartu-Tõravere ilmajaamas kaheksa päeva.

Näärikuust pärineb ka madalaim ööpäevane temperatuur –36,5°, mis mõõdeti 16. jaanuaril 1940. aastal – ikka Jõgeval.

Heljo Männil on ilus lasteluuletus: "Ilmatark, ilmatark, kas sa ikka oled tark? Vaata, varsti juba näärid, aga pori saapaid määrib?!" (Need etteheited on siin küll valel aadressil – ega sünoptikud ole tsüklonite maaletoojad, nagu nüüd tavatsetakse öelda.) Süüdi on muidugi meie heitlik kliima – jaanuari soojamaksimumiks on mõõdetud +10,1° (Valga, 10. jaanuar 2007). Kambjas olevat tollasel taliharjapäeval õitsenud roosid nagu Gambias...

Ilmastik jaanuaris

Milline on siis keskmine jaanuar? Ilmateenistuses arvutati kuu keskmiseks õhutemperatuuriks ehk normiks kogu Eesti territooriumi kohta –3,5° (ajavahemik 1981–2010). Talve teine kuu on soojem saartel (Vilsandil –0,7°), jahedam ida pool (Väike-Maarjas –5,2°).

Jaanuaris sajab vähe – vaid 7% aastasest kogusest. Kuu keskmiseks sademehulgaks on arvatud 50 mm, rohkem sajab Viljandis ja Kuusikul (62 mm), vähem saartel (Kihnul 37 mm). Kõige märjem oli näärikuu 1959. aastal Ristnas (141 mm), väga kuiv aga kaugel 1941. aastal, kui Pakril sadas vaid 1,7 mm.

Jaanuar on tormide kuu, aasta kõige tuulisem (keskmine tuule kiirus 4,4 m/s). Valga on keskmise tuule kiirusega 2,6 m/s saartega võrreldes väga vaikne paik (Sörves 7,4 m/s). Tugevamaiks puhanguiks jaanuaris on registreeritud 38 m/s Vilsandil ja Kihnus.

Üks torm on läinud Eesti ajalukku – see on Erwiniks või Gudruniks kutsutu, mis möllas 9. jaanuaril 2005. aastal. “Õigest” suunast tugev tuul, kõrge veeseis merel ja jääkatte puudumine tekitasid läänerannikul ulatusliku üleujutuse (Pärnus 292 cm üle keskmise taseme). Tugevamad iilid küündisid saartel 38 ja isegi mandril 29 meetrini sekundis.

Jaanuar on ka tuisukuu. See ilmanähtus esineb talvel, kui on mõõdukas tuul ja küllalt lahtist lund. Vanasti olid tuisud õige hullud. Näiteks 1914. aasta esimestel päevadel kirjutas Postimees: “Suure lumetuisu tagajärjel /.../ seisab Peterburi ja Tartu vahel liiklus täiesti. Nendes kohtades, kus raudtee küngaste vahelt läbi läheb, olevat lumekord paiguti 3 sülla paksune, hangedest ulatavad vaevalt välja raudteeäärsete kuuskede ladvad /.../. Palamusel ootas pruut ja pulm Tallinna poolt peigmeest ja Tartust õpetajat laulatusele, aga kumbki ei pääsenud raudteega minema.”